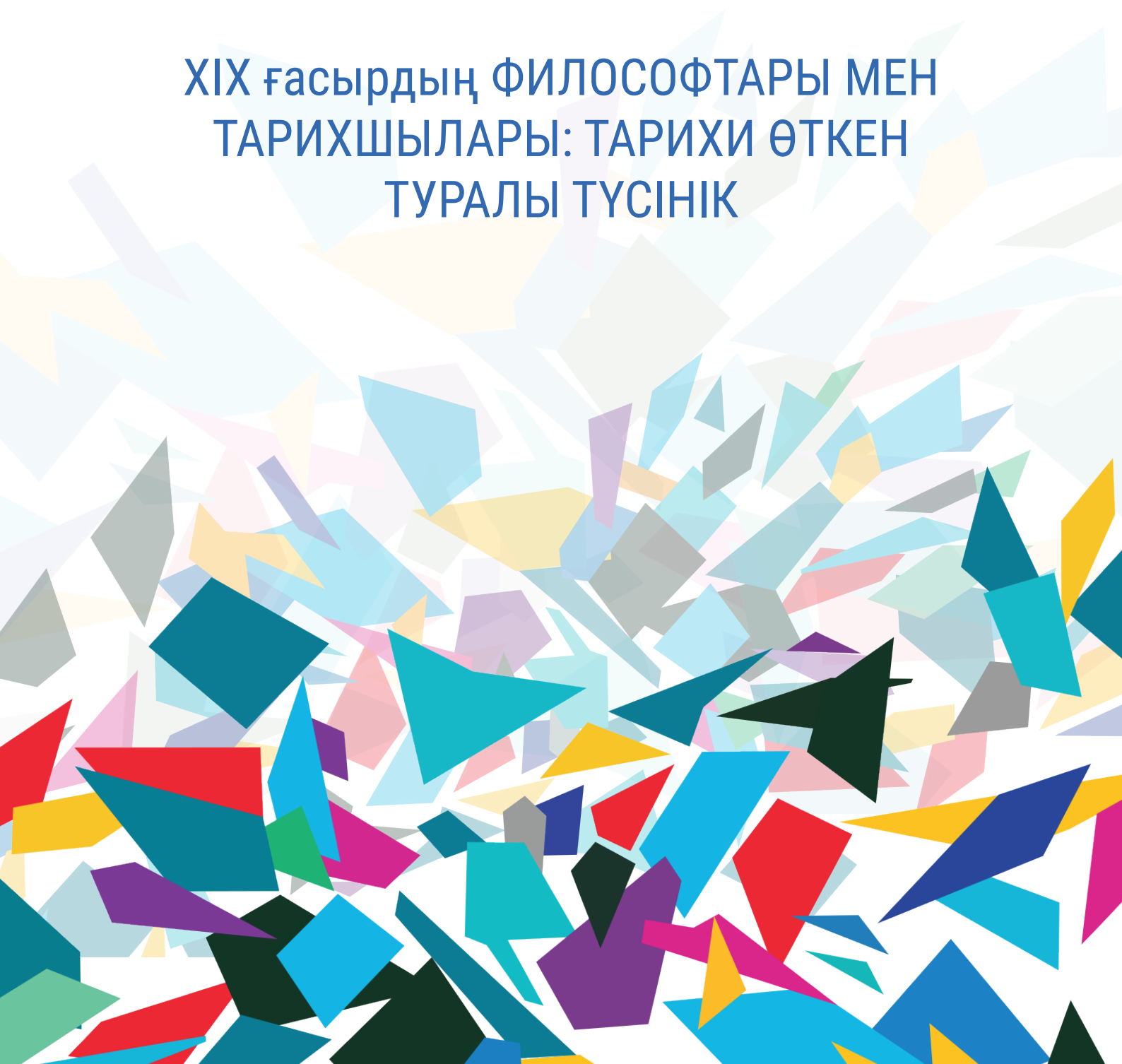

ТАРИХ ҒЫЛЫМЫНЫҢ ТАРИХЫ

ХІХ ғасырдың ФИЛОСОФТАРЫ МЕН
ТАРИХШЫЛАРЫ: ТАРИХИ ӨТКЕН
ТУРАЛЫ ТҮСІНІК

Дәрістің жоспары:

1. Ресей тарихнамасы мен «орыс тарихи мектебі» (жалғасы)
2. Сыни тәсіл мен ғылыми зерттеу принциптері

Дәрістің негізгі идеялары: Ресейде XIX ғасырдың екінші жартысы мен — XX ғасырдың басында әйгілі еуропалық мектептердің барлық ізбасарлары өмір сүрді. Тарихи білімнің позитивистік тұжырымдамасы ұзақ уақыт бойы берік ұстанымды сақтап, кейбір нұсқаларында өте әсерлі нәтижелер берді.

Дәрістің негізгі цитаталары:

«Мәтіндер, барлық мәтіндер, мәтіндерден басқаша ештеңе!» (Нюма Дени Фюстель де Куланж).

«Тарих құжаттар бойынша жазылады» (Шарль виктор Лангуа, Шарль Сеньобос)

«Мұндай тарих сияқты, күрделі ғылым, онда қорытынды келтірмес бұрын, жай ғана, фактілерді миллиондармен жинақтауға тура келеді, қайтадан осындай мәңгілік жазуға негізделе алмайды. Тарихи құрылым қолжазбалар бойынша тікелей жасалмайды, сол сияқты тарих «қолжазбалар бойынша жазылмайды» бір негізде — уақытты үнемдеу үшін жазылады. Ғылымды алға тарту үшін мыңдаған ішінара жұмыс жасаған қорытындыларды біріктіру қажет» (Ланглуа Ш., Сеньобос Ш.)

Сәлеметсіздер ме, құрметті тыңдаушылар. Бүгін біз 19 ғасыр Ресей тарихнамасы мен «орыс тарихи мектебі» туралы пікірталсымызды жалғастырамыз.

Орыс тарихнамасындағы позитивистік бағыттың көрнекті өкілі ИВАН ВАСИЛЬЕВИЧ ЛУЧИЦКИЙ (1846-1918) болды. Ол ортақ тарихи заңдардың болуына және оларды танымның принципіалды мүмкіндіктеріне сенім білдірді. Оның еңбектерінің көпшілігі әлеуметтік-экономикалық тарихқа, орта ғасырларда немесе XVIII ғасырдағы Ұлы француз төңкерісі қарсаңында және уақытында шаруа тарихы мәселелеріне арналған.

Виноградов, Кареев, Лучицкий заманының біртуар орыс тарихшы позитивисті МАКСИМ МАКСИМОВИЧ КОВАЛЕВСКИЙ (1851—1916) болды. Ол құқық тарихымен және экономикалық тарихпен, сондай-ақ, Кареев сияқты әлеуметтану мәселелерімен айналысты, сонымен қатар жалпы теориялар мен гипотезаларды әзірлеместен, нақты тарихи зерттеулердің нақты материалдарын жинақтап, өзінің ғылыми әдісін құрды. Конттың ізбасары және жалғастырушысы бола отырып, ол ұзақ уақыт ғылым бойынша достарының бірі деп аталатын Маркстің тікелей әсерімен болды. Ковалевский бір жағынан, көптеген еуропалық тарихшылар — либералдарды, екінші жағынан ортағасырлық Англияның әлеуметтік-экономикалық тарихын тартатын тақырып — ағылшын жергілікті өзін-өзі басқарудың пайда болуы және жұмыс істеуі туралы мәселе қызықтырды.

XIX ғасырдың соңғы ширегіндегі Ресей тарихнамасы үшін батыс қоғамының тарихына ерекше назар аударылды. «Орыс тарихи мектебінің» өкілдері орта ғасыр мен жаңа заман дәуірінің Батыс Еуропаның тарихын зерттеуге ынта ретінде олардың кейбір жалпы заңдылықтарды түсінуге және Ресей алдындағы жолдан өткен елдердің тәжірибесіне сүйенуге ұмтылысы болды. «Орыс тарихи мектебінің» барлық ірі тарихшылары нақты-тарихи зерттеулерді теориялық-әдіснамалық және тарихи-әлеуметтанулық мәселелерді әзірлеумен ұштастыруға тырысты. Олар тарихи заңдылықтардың, өткен мен қазіргі заманның органикалық байланыстарының, құқықтық және саяси нысандардың тарихи болмысын мойындады. Олар өздерінің нақты тарихи зерттеулерінде Ресейдің феодализмнен Батыс жолы бойынша капитализмге көшу перспективаларын түсінудің кілттерін іздеді. Для осы жағдайды Виноградов ойға салды, Батыс Еуропада антикварларға берілген мәселелер Ресейде әлі күнге дейін көкейкесті болып келетініне ерекше көңіл аударды. «Тарих сабақтарына» сенген ресейлік ғалымдар Батыс тәжірибесіндегі ең құнды заттарды бөліп көрсетуге және оны қазіргі және Ресейдің болашағына «мысал келтіруге» ұмтылды.

Осы мектептің өкілдері өзінің кәсіби қызметін ынталандырудағы идеологиялық сәтті, оның 1861 ж. реформаның салдарын байқаған және ресейлік шаруалардың тағдырын ойлаған, олардың ұрпақтарының интеллигенттерінде қалыптасқан саяси мүдделермен байланысын атап өтті. Қазіргі ресейлік өмірдің сұраныстары мен қажеттіліктері, сөзсіз, «орыс мектебінің» тарихшыларын ғылыми іздеуге белгілі бір бағыт қойды немесе, кем дегенде, оны географиялық және хронологиялық жоспарларда нақтылады. Бірақ сонымен қатар ғалым мен азаматтың ділін қалыптастырудың басқа факторын да жете бағаламауға болмайды — сол тарихи материалдың, мәдени-тарихи контекстінің кері әсері, оны игеруге оның ғылыми-танымдық белсенділігі бағытталған. Бұл кері байланыс аз жұмылдыру ресурсы болды. Осындай жарқын ассоциативті байланыс тудырған, бөтен өткенмен интеллектуалды кездесу тарихшының қоғамдық позициясына әсерін тигізе қоймады: бұл жағдайда либералды немесе либералды-демократиялық рухта әлеуметтік қайта құруларға бағдар беру туралы сөз болып отыр. Мәселен, Француз революциясының

тарихымен, сондай-ақ Англияның тарихымен, дәстүрлі қоғамнан қазіргі заманғы елге көшуді жүзеге асырған бірінші елдің кәсіби сабақтары мамандарға реформаға дейінгі Ресейде өзін тауысқан, феодалдық құрылыстың тарихи айқындылығы пайдасына қызыл куәлік берді. Өзінің белсенді зерттеу тәжірибесі белгілі бір идеялық алғышарттарға негізделе отырып, белгілі дербестікке ие болды және ұжымдық психологияның қалыптасқан стереотиптерін, априорлық пайымдауларды, жеке ой-пікірлер мен саяси бағалауларды түзете алды.

Жалпы тарихтың «орыс мектебінің» ғалымдары әрдайым ресейлік өзіндік ерекшелікті мойындады және тіпті оның еңсерілмейтін мәнін атап өтті. Әрине, дамудың таным заңдылықтарына негізделген қоғамдық өмірге саналы, мақсатты ықпал ету мүмкіндігін позитивтік мойындау да болды, бірақ ұлттық дәстүрлер мен ішкі дамудың өзіндік ерекшеліктерін, мәдени-тарихи мұраның бірегейлігін ескеру қажеттігі — біз қазір тарихи процестің өркениеттік негіздері деп атағанымыз туралы да ойдан тыс айтылды.

Тарихшылар тарихи-философиялық ойға негізделген жоғары дәрежедегі кәсіби маман бола отырып, ескі тәртіптен жаңаға көшудің сыннан өткен үлгілерінің болуы осы көшуді жеңілдетіп, жеделдетіп, алдағы перспективаларды анықтап, қадамдардың дәйектілігін «түсіндіріп», жылдамдататынын жақсы түсінді. Алайда, бұл қозғалыстың басқа жолмен қозғалу механизмі нақты қоғамның әлеуметтік-экономикалық және саяси жағдайларымен, оның нақты қажеттіліктерімен айқындалатын ұқсас тарихи жағдайда ғана іске қосылады.

Тарих ғылымының даму логикасының диалектикалық бірлігі және оған әлеуметтік-саяси болмыстың әсері зерттеу проблематикасының қалыптасуында айқын көрініс тапты. Ресей тарихнамасында бірінші жоспарға — қоғамда орын алған өзгерістердің шарасыздығын түсінумен толық сәйкестікте — аграрлық мәселені шешу және конституциялық кепілдіктерді енгізу тәжірибесін тікелей көрсететін шаруалар тарихы мен мемлекеттік-құқықтық құрылым проблемаларының шеңбері шығады. «Орыс мектебі» өкілдерінің зерттеу тәжірибесі келесі сипатты ерекшеліктерімен ерекшеленді. Олардың біріншісі-саяси құрылым мәселелеріне, азаматтық қоғам мен қазіргі заманғы құқықтық мемлекетті қалыптастыру процесін егжей-тегжейлі зерттеуге, конституциялық монархияны және жергілікті өзін-өзі басқаруды дамытуға белсенді қызығушылықпен әлеуметтік-экономикалық көзқарастың дәйекті үйлесімі. Ең айқын бұл органикалық бірлік Ковалевскийдің ғылыми шығармашылығында жүзеге асырылды, ол саяси құрылыстың қоғамдық құрылымнан тәуелділігін көрсету міндетін қойды. «Орыс мектебінің» екінші ерекшелігі аграрлық тарихтың мазмұнын Әлеуметтік тарих ретінде кеңінен түсінуді атауға болады. Қарапайым адамдардың шынайы тағдырына, халықтың өткеніне қызығушылықпен ұштасқан аграрлық тарихтың мұндай көрінісі сол уақыттың батысеуропалық тарихнамасында теңдесі жоқ және онда кейінірек XX ғасырдың ортасында қалыптасты. Үшінші бағыт Тарихи динамикаға, терең тарихи перспективадағы түрлі құбылыстар мен процестерді зерттеуге қызығушылықпен байланысты. Ақырында, «орыс мектебінің» төртінші ерекшелігі ұлттық тарихнамалық дәстүрдің зерттелетін құбылыстарға салыстырмалы-тарихи көзқарасты ұстанған ерекшелігін көрсетті; бұл жағдайда салыстырмалы тарих тәжірибесін болашақ Ресейдің қоғамдық-саяси дамуы мен құрылысын таңдауда пайдалану туралы сөз болды. Ресей ғалымдарының тарихи ойлауының осы ерекше белгілері олардың ортағасырлық және жаңа тарихтың маңызды мәселелеріне деген көзқарасының бірегейлігін, олардың әлемдік тарих ғылымына қосқан үлесінің тереңдігін қамтамасыз етті.

Тарих пен қазіргі заман арақатынасының теориялық-әдіснамалық проблемасы басқа аспектіге ие болды. Әрине, қазіргінің білімімен байытылып, тарихи ғылым өзінің түсініктері мен бағалауларын өзгертеді. Бірақ жалпы мәдени контексте тарихи білімді қарау ұлттық мәдени ерекшелік «бөтен» өткеннің бейнелерін ерекше айқындай отырып, бір ұлттың, елдің, өркениеттің басқа қоғамдық сананың тарихи тәжірибесін қабылдау және бағалау проблемасына ерекше көзқарасты көздейді.

Нақты өмірде бекініс пен өзін-өзі ұстаудың сарғайған сарғайған сарғайған сарғымен қақтығыстар тарихқа деген сезімтал көзқарасты қалыптастырып қана қоймай, сонымен қатар қазіргі қоғамдық санаға ғылыми тұжырымдар мен ұсыныстардың белсенді ықпалына түрткі болған жағдайды да қалыптастырды. Тарихтың әлеуметтік және тәрбиелік функциялары ажырамайтын бірлікте және оның танымдық функциясының табиғи жалғасы ретінде қабылданды.

Тек жоғары дәрежелі маман-ғалым ғана емес, сонымен қатар үлкен қоғамдық темперамент адам ретінде, ресейлік тарихшылар өзінің белсенді педагогикалық қызметімен және публицистикалық және ғылыми-ағартушылық сипаттағы көптеген тамаша жұмыстарымен жаңа тарихи сана мен саяси мәдениетті қалыптастыруға елеулі үлес қосты, көпшілік дәрістерге қатысып, мерзімді басылымдардың оқырман аудиториясын құраған ресейлік қоғамның кем дегенде бөлігінде болды.

1899 ж. танымал-тарихи журнал «Дүние жүзі тарихының хабаршысы» жарыққа шыға бастады, онда

Кітап: Тарих ғылымының тарихы

Дәріс: XIX ғасырдың ФИЛОСОФТАРЫ МЕН ТАРИХШЫЛАРЫ: ТАРИХИ ӨТКЕН ТУРАЛЫ ТҮСІНІК

қызықты аударма жұмыстары мен ірі орыс тарихшыларының бірегей мақалалары орналастырылған, бірақ ол тек төрт жыл ғана өмір сүрді. Ресейдегі тарих ғылымының дамуы мен институттық ресімделуінің көптеген қиындықтары елдегі саяси жағдаймен анықталды. Атап айтқанда, полиция және цензуралық тәртіптің елеулі кедергілері 1890 жылы құрылған Санкт-Петербург университеті жанындағы тарихи қоғам ұйымдастырушыларына тап болды. Бұл қоғам, өз құрамына неғұрлым көрнекті ресейлік тарихшылардың нақты мүшелері ретінде енгізілген, екі сектор (орыс және жалпы тарих) болды және «Тарихи көрініс» журналын шығарды. Алайда, мәжілістері жастардың көпшілігін тартқан қоғам осы уақыттағы студенттік толқуларға байланысты қырағы полиция бақылауымен көрсетіледі, одан кейін барлық қалаушылар үшін еркін кіру құқығымен көпшілік отырыстар өткізуге тыйым салынады.

Санкт Петербург университетіндегі Тарихи қоғамдастықтан басқа, соған ұқсас қоғамдастықтар Мәскеудегі университетте де, провинцияда да құрылған болатын. 1913 жылдан бастап, «Тарихи көрініс» журналымен бірге, тағы да екі журнал — «Өткеннің дабылы» және «Тарихи ғылыми журнал» Н. И. Кареевтің редакциясымен шықты.

Сыни тәсіл мен ғылыми зерттеу принциптері

Дереккөздердің ғылыми зерттеу принциптері біртіндеп өндірілді, әртүрлі мемлекеттер мен дәуірлердің ғалымдары олардың дамуына елеулі әсерін тигізді. Осының негізінде, шынайы оқиғалар аңыздармен араласқан дәстүрлі тарихнаманы қайта қарауға талқыға салды. Сыни талдаудың тәсілдері тарихиографияның алдына жаңа перспективаларды ашты.

Тарихи ғылымының бұл жетістігінің бастауында неміс ғалымы Г. Б. Нибур ерекше орынға ие болды, ол тарихшының қызметін қос міндетті шешу түрінде көрсетті. Біріншіден, шынайы ақпаратты анықтау мақсатында деректерді сыни талдауында; екіншіден, алынған деректер негізінде тарихи шындықты қайта жаңартуда болды.

XIX ғ. ортасындағы тарихшылар үшін тарихи фактілердің объективтілігі қиындықтар тудырмады. Ғалымдар өздерінің негізгі қызметін «өздері үшін сөйлейтін» фактілерді жинауда көрді. Тарихи мәтіндерді сыни тексергеннен кейін оларда қамтылған фактілердің шынайылығы белгіленген деп саналуы мүмкін деген мызғымас сенімділік бар. Әрине, бұл мәтіндер ешқандай интерпретацияны қажет етпейтін болды. Дәл осы жұмыс істеу тәсілін өз заманының беделді тарихшысы (зерттеушілердің көптеген ұрпақтары үшін үлгі болып қалған) А. фон Ранке болды.

Ғалымның негізгі міндеті - тарихи өткенді, «ол шын мәнінде қалай болды», дәл солай ашу деп санады. Ол үшін өткеннің құжаттарын талдау кезінде зерттеушінің толық бейтараптығы идеал болып табылды (оның өзінің «мен», субъективтілігін, мүдделерін, дүниетанымын алып тастағанда). Тарихшы фактілерді, еш асыр сілтеусіз сипаттауға тырысу керек еді. Ол үшін басты ереже түпнұсқалық тарихи мәтіндерге, беделді куәліктерге назар аудару болды. Өткен оқиғаны егжей-тегжейлі және объективті талдау негізінде қайта құрылған тарихи қарама қайшылықты, яғни әңгіме түрінде ұсыну қажет болды. Дәл осы оқиғалардың дәйектілігінің сипаттамасы Ранкеге және оның көптеген замандастарына, шәкірттері мен ізбасарларына дүниежүзілік тарихтың шынайы барысын анықтауға әкелуі мүмкін.

Тарихи фактілерді түсінуде Ранкеге XIX ғасырдың екінші жартысы — XX ғасырдың басындағы позитивисттер жақын тұрды. Одним из них был известный французский историк НЮМА ДЕНИ ФЮСТЕЛЬ ДЕ КУЛАНЖ, Олардың бірі белгілі француз тарихшысы НЮМА ДЕНИ ФЮСТЕЛЬ ДЕ КУЛАНЖ (1830—1889) болды. Куланжда факт ғұрпы жазба дереккөздер ғұрпына айналды. «Мәтіндер, барлық мәтіндер, мәтіндерден басқаша ештеңе!» деген ұранға ере отырып, ол өткеннің тарихшының көздерінде тікелей көрінетініне, сол себепті тарихи ғылым «құжаттарды дұрыс түсіндіруге» болатынына сенімді болды.

Фюстель де Куланждың отандастары — ШАРЛЬ ВИКТОР ЛАНГЛУА (1863—1929) мен ШАРЛЬ СЕНЬБОС (1854—1942), XIX ғасырдың тарихнамасын жалпылап, оған өздерінің әйгілі «Тарихты оқуға кіріспе» (1897) деген еңбектерінде дереккөздерді сынаудағы ережелер жинағын берді. Ұзақ уақыт бойы «позитивистік тарихтың киелі кітабы» болған бұл шығармада: «Тарих құжаттар бойынша жазылады» деп айтылған. Құжаттар-бір кездері өмір сүрген адамдардың ойлары мен іс-әрекеттерінен қалған іздер. Адам ойлары мен қылықтарының өте азы ғана артынан байқаларлық із қалдырды; сонымен қатар, бұл іздер сирек кездерде ғана өмірлік болады: оларды өшіру үшін, кездейсоқтықтың өзі ғана жеткілікті болды. Сол сияқты, тікелей із қалдырмаған немесе көрінерлік ізі жоғалған кез келген ой мен іс-әрекет тарих үшін мәңгі жоғалды, ол ешқашан болған емес болып есептелетін болды. Құжаттардың жоқтығынан, өткен

адамзаттың ауқымды кезеңдерінің тарихы мәңгі белгісіз болып қалады. Құжаттардың орнын ештеңе баса алмайды: олар жоқ болса, тарих та жоқ».

Бұл ретте олар әрбір құжат нақты әдіске сүйене отырып және көптеген сақтық шараларын сақтай отырып сыни зерттеуді талап ететініне ерекше назар аударды. Ал бұл рәсімнің алдында тарихшы жұмысының бірінші және ең басты бөліктерінің бірі эвристика болуы керек. а самой этой процедуре должна предшествовать эвристика (қандай да бір мәселені зерделеу үшін қажетті құжаттарды іздеу және жинау). Олардың талдауында барлық ұйғарылған ережелерді қолдана отырып, дереккөздердің толық болмауы ең елеулі қателер мен бұрмалауларға әкеп соғады. Көмекші пәндерге, олардың тарихшының кәсіби дайындығындағы рөлі зор мән берілді. Құжат жасалатын екі қатар үдерістерге сәйкес келетін екі мәселеге жол берілген: біріншіден, оның авторы шын мәнінде не ойлағанын анықтау болды, өйткені ол бүкпелі болуы мүмкін еді («шынайылықты сынау»); екіншіден, ол шын мәнінде не білгенін анықтау керек еді, себебі оның қателесуі мүмкін еді («дәлдікті сынау»). Автор белгісіз болғанда, бір сұрақ туындайды: автордың еңбек жағдайын айтқанда, сын белсенді әрекет етсе, ол анонимді бола ма? Оны куәландыру кезінде тек бір ғана тәсілді қолдана алады — құжатың жалпы өзгешелігін зерттеу.

Тарихи танымның қиындықтарын атай отырып, Ланглуа мен Сеньобос өткен шындықты тарихшы байқамайды деп мәлімдеген, ол оны қазіргі шындыққа ұқсастық бойынша ғана біледі. Сонымен бірге факт ұғымы және оның абсолюттік объективтілігіне деген сенім, сондай-ақ ғылыми әдістің әмбебаптығына деген сенімділік өзгерді. Тарихи фактілер тек жанама жолмен ғана танылғандықтан, олардан қалған іздер бойынша және тарихи білім, осылайша, тікелей бақылауға негізделмеген, тарих ғылымының әдісі оң ғылым әдістерінен, яғни тікелей бақылауға негізделген геологиядан басқа барлық ғылымдардан түбегейлі ерекшеленуі тиіс. Шынында да, тарихи ескерткіштер деп аталатын өткеннің іздері тарихшы тікелей байқайды, әрі қарай ол тарихи сын қағидаларын басшылыққа ала отырып, тек қана ақыл-ой жолымен әрекет етеді. Егер бақылауға негізделген барлық ғылымдарда Ланглуа мен Сеньобостың атап өткендей, ақыл — ойдың бастапқы нүктесі байқалатын факт болып табылады, ал тарихшы үшін бастапқы пункт — құжат, ал зерттеудің соңғы мақсаты-өткеннің фактілері болып келеді. Сонымен қатар, осы бастапқы нүкте мен түпкі мақсат арасындағы бір-бірімен тығыз байланысты ақыл-ойлар қатарын қателік болып қалатынына қарамастан, тәуекел етіп өту керек. Тарихи, немесе жанама, бұл әдіс тікелей бақылауға негізделген әлдеқайда осал әдіс болып табылады. Бірақ бұл әдіс қана тарихшыларға шындықты орнатуға мүмкіндік береді.

Тарихи әдістің маңызды бөлігі болып саналатын дереккөздердің сыртқы және ішкі сынымен қатар Ланглуа мен Сеньобос алынған бытыраңқы фактілердің синтезі мәселесіне арнайы тоқтала отырып, окшауланған фактілерді ғылыми бүтіндей топтастыру үшін қажетті бірқатар процедураларды жасады.

Біріншіден, тарихшының қиялында өткеннің фактісіне тікелей бақылау бере алатынына барынша ұқсас ой бейнесін жасау.

Екіншіден, осы құбылыстардың жиынтығы өткен құбылыстардың жиынтығына ұқсас деген болжам негізінде алынған фактілерді топтастыру.

Үшіншіден, бұл фактілер қатарындағы сөзсіз аралықтарды (сақталған көздерде іздердің жоқтығына байланысты) нақты белгілі фактілерге сүйене отырып, талқылау және ақыл-ойдан шығару арқылы толтыру.

Төртіншіден, бұл фактілердің жиынтығын олардың жалпы белгілерін анықтауға мүмкіндік беретін кейбір формулаларға жеткізу (бұл процесс түпкілікті тұжырымдарға алып келеді және тарихи құрылысты ғылыми көзқараспен ұштастырады).

Ақырында, бесіншіден, жұмыс нәтижелерін баяндау.

Әлемдік әдебиетте тарихи танымның өзіндік ерекшелігін неокантиандық ұстанымдардан іргелі зерттеу Санкт-Петербург университетінің студенттеріне оқылған дәрістерге көмекші ретінде жарияланған көрнекті орыс тарихшысы АЛЕКСАНДР СЕРГЕЕВИЧ ЛАППО-ДАНИЛЕВСКИЙДІҢ (1863-1919) «Тарих әдіснамасы» (1910-1913) екі томдық еңбегі болды. Бұл кітапта алғаш рет тарих әдіснамасын ғылыми-тарихи білімнің ерекше саласы ретінде анықтау негізделген.

Лаппо-Данилевскийдің неокантиан әдіснамасы арнасында тарихи танымның, әлі күнге дейін өзектілігін жоғалтпаған негізгі мәселелері қойылды: тарихи білімді бағалау критерийлері мен принциптері, танымдық мақсаттары мен объектісіне тарих ғылымының ерекшелігі, тарихи факті, әдіснама, деректану және т. б. Лаппо-Данилевский тарихи білім теориясының (тарихи танымның бастапқы принциптерін анықтайтын), деректану әдіснамасының (соның негізінде және оның көмегімен тарихшы өзіне белгілі дереккөздерді пайдалана отырып, оны қызықтыратын фактінің шын мәнінде болғандығын айтады) және тарихи құрылым методологиясының (оның ұстанымдары мен тәсілдерімен, олардың көмегімен тарихшы

бұл фактіні түсіндіреді) арасындағы тығыз байланысты атап өтті. Дереккөз адам психикасының іске асырылған өнімі, адам шығармашылығының объективті нысаны ретінде түсінілді. Автормен олардың негізгі көздерінің түрлері, оларды сыныптау принциптері, әдістері, түсіндіру және сыны қаралды.

Тарихшы жеке оқиғаларды зерттейді, бірақ олардың шынайылығы әртүрлі болғандықтан, оны жеке ерекшеліктердің барлық толықтығында бейнелеуге болады, онда нақты материалды оның тарихи мәні мен құндылығы туралы ұсынысқа сәйкес іріктеу рәсімін жүзеге асыру қажет. Бірақ тарихшы жеке тұлғаның тарихи маңызы туралы оның құнды мазмұны бойынша ғана емес, оның пәрменділік немесе ықпал ету дәрежесі бойынша да айтады. Құндылық пен пәрменділіктің үйлесуі тарихи фактілерді іріктеудің өлшемі болып табылады. Келесі қажетті рәсім — зерттелетін объектінің құндылығын түсіну және тәжірибе негізінде тұтас бейнесін құру. Бұл ретте әрбір жеке факт өз даралығында бүтін бір бөлік ретінде анықталады.

Тарихи танымның субъективті жағын тану кезінде тарихи сипаттаманың ғылымы мен объективтілігі тарихшының жоғары кәсібилігімен, дереккөздерді қатаң сын тұрғысынан талдаумен, синтетикалық рәсімдерді жүргізудің нормалары мен ережелерін пайдаланумен қамтамасыз етілуі мүмкін болды. Өткеннің ғылыми зерттеу тәсілдері мен сыни куәліктерін қолданатын тарихшы, жеткілікті берік негізде тұрғылымда сын ретінде көздің құндылығын анықтауға бағытталған тәсілдер жиынтығын түсінеді. Ғылыми сынның міндеті - дереккөзді көрсетудегі түрлі кемшіліктер мен аралықтарды ашып, оны түсіну және оның шынайы мәнін қалпына келтіру болды.

Әлбетте, тарихшы бар құжаттар, тіпті өз жиынтығында зерттеу объектісінің бір бөлігін ғана көрсетеді, ал тұтас әлдеқашан жоғалып кеткен және тарихшы қайта құруға болатын шамада ғана бар. Демек, біз тарих ретінде білеміз — бар куәліктер мен тарихшы тартқан жанама деректер негізінде саналы қайта құруға берілетін адам өткенінің бір бөлігі ғана болып табылады. Бұл ретте Ланглуа мен Сеньобос екінші дерек көздерінде қамтылған басқа тарихшылардың тұжырымдарын пайдаланбауды талап етіп, былай деді: «Мұндай тарих сияқты, күрделі ғылым, онда қорытынды келтірмес бұрын, жай ғана, фактілерді миллиондармен жинақтауға тура келеді, қайтадан осындай мәңгілік жазуға негізделе алмайды». Тарихи құрылым қолжазбалар бойынша тікелей жасалмайды, сол сияқты тарих «қолжазбалар бойынша жазылмайды» бір негізде — уақытты үнемдеу үшін жазылады. Ғылымды алға тарту үшін мыңдаған ішінара жұмыс жасаған қорытындыларды біріктіру қажет».

Ұсынылған ресурстардың тізімі:

1. Барг, М. А. Эпохи и идеи : Становление историзма / М. А. Барг. — М., 1987.
2. Барг, М. А. Категории и методы исторической науки / М. А. Барг. — М., 1984.
3. Бессмертный Ю. А. Метод // Человек в мире чувств : Очерки по истории частной жизни в Европе и некоторых странах Азии до начала нового времени / под ред. Ю. Л. Бессмертного. М., 2000. С. 23.
4. Биск, И. История исторической мысли в новое время / И. Биск. — Иваново, 1983.
5. Блок М. Апология истории. М., 1983
6. Бычков, С. П. Введение в отечественную историографию XX в. / С. П. Бычков, В. П. Корзун. — Омск, 2001.
7. Гутнова, Е. В. Историография истории средних веков / Е. В. Гутнова. — М., 1985.
8. Историография истории нового времени стран Европы и Америки / под ред. И. П. Дементьева. — М., 1990.
9. Историография истории нового и новейшего времени стран Европы и Америки / под ред. И. П. Дементьева, А. И. Патрушева. — М., 2000.
10. Историческая наука и историческое сознание / под ред. Б. Г. Могильницкого. — Томск, 2000.
11. Ковальченко, И. Д. Методы исторического исследования / И. Д. Ковальченко. — М., 1987.
12. Коллингвуд, Р. Дж. Идея истории ; Автобиография / Р. Дж. Коллингвуд. — М., 1980.
13. Косминский, Е. А. Историография средних веков : V в. — середина XIX в. / Е. А. Косминский. — М., 1963.
14. Кроче, Б. Теория и история историографии / Б. Кроче. — М., 1998.
15. Lovejoy A. O. The Great Chain of Being : A Study of the History of an Idea. Cambridge (Mass.), 1936.
16. Могильницкий, Б. Г. История исторической мысли XX в. Вып. I—II / Б. Г. Могильницкий. — Томск, 2001—2003.
17. Насонов, А. Н. История русского летописания XI — начала XVIII в. / А. Н. Насонов. — М., 1969.
18. Немировский, А. И. У истоков исторической мысли / А. И. Немировский. — Воронеж, 1979.

Кітап: Тарих ғылымының тарихы

Дәріс: XIX ғасырдың ФИЛОСОФТАРЫ МЕН ТАРИХШЫЛАРЫ: ТАРИХИ ӨТКЕН ТУРАЛЫ ТҮСІНІК

19. Портреты историков : Время и судьбы. В 2 т. / под ред. Г. Н. Севостьянова, Л. Т. Мильской. — М., 2000.
20. Про, А. Двенадцать уроков по истории / А. Про. — М., 2000.
21. Румянцева, М. Ф. Теория истории / М. Ф. Румянцева. — М., 2002.
22. Савельева, И. М. История и время : В поисках утраченного / И. М. Савельева, А. В. Полетаев. — М., 1997.
23. Тош, Дж. Стремление к истине : Как овладеть мастерством историка / Дж. Тош. — М., 2000.
24. Шапиро, А. Л. Историография с древнейших времен по XVIII в. / А. Л. Шапиро. — Л., 1982.
25. Хейзинг Й. Homo ludens : В тени завтрашнего дня. М., 1992.
26. Февр Л. Бои за историю. М., 1991.